PAPER IX

अधिकतम अंक 80

खण्डः–'क' (अपठित–अवबोधनम्) **(10 अङ्काः)**

1. अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत–

शिक्षा मानवजीवनस्य महती आवश्यकता अस्ति। शिक्षां प्राप्य एव कश्चित् जनः मनुष्यः भवति। विद्याहीनः जनः तु पशुः कथ्यते। प्राचीनकाले गुरुकुलस्य परम्परा आसीत्, परन्तु अधुना सा परम्परा दुर्लभा अभवत्। इदानीं तु अनेके विद्यालयाः महाविद्यालयाः विश्वविद्यालयाः च सन्ति। परन्तु तेषु वैदेशिक–शासनकालीना एव शिक्षाव्यवस्था प्रचलति। आधुनिक–शिक्षाव्यवस्थायां मातृभाषायाः राष्ट्रभाषायाः च अधिकं महत्त्वं न अस्ति। येन छात्राः नैतिकमूल्यानां जीवनमूल्यानां च उचितं ज्ञानं न प्राप्नुवन्ति। शिक्षाव्यवस्था मूल्य–आधारिता भवेत्, सर्वेभ्यः हितकरी अपि स्यात्।

I. एकपदेन उत्तरत– ½×4=2

(क) कीदृशः जनः पशुः कथ्यते?

(ख) शिक्षा केभ्यः हितकरी स्यात्?

(ग) किं प्राप्य कश्चित् जनः मनुष्यः भवति?

(घ) शिक्षा कस्य महती आवश्यकता अस्ति?

https://www.evidyarthi.in

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत– 1×2=2

(क) प्राचीनकाले कस्य परम्परा आसीत्?

(ख) छात्राः केषाम् उचितं ज्ञानं न प्राप्नुवन्ति?

III. गद्यांशस्य उचितं शीर्षकं लिखत। 2

IV. निर्देशानुसारम् उत्तरत– 1×4=4

(क) 'महत्त्वम्' इति विशेष्यपदस्य विशेषणपदं किम्?

(i) अस्ति (ii) अधिकम् (iii) न

(ख) 'विद्याहीनः जनः एव पशुः कथ्यते' अस्मिन् वाक्ये क्रियापदं किम्?

(i) विद्याहीनः (ii) पशुः (iii) कथ्यते

(ग) 'सुलभा' इति पदस्य किं विलोमपदं गद्यांशे प्रयुक्तम्?

(i) दुर्लभा (ii) इदानीम् (iii) व्यवस्था

(घ) 'तेषु वैदेशिक-शासनकालीना एव शिक्षाव्यवस्था प्रचलति' अस्मिन् वाक्ये अव्ययपदं किम्?

(i) शिक्षाव्यवस्था (ii) प्रचलति (iii) एव

खण्डः-'ख' (रचनात्मक-कार्यम्) **(10 अङ्काः)**

2. मित्रं प्रति लिखिते पत्रे मञ्जूषातः उचितपदानि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत, पत्रं च उत्तरपुस्तिकायां लिखत– ½×10=5

प्रिय मित्र मनीष !

सप्रेम ....1.............

https://www.evidyarthi.in

अत्र सर्वं ....2............. अस्ति। तत्रापि कुशलम् स्यात् इति मम कामना अस्ति। अद्यैव अहं तव ....3............. प्राप्तवान्। पत्रं पठित्वा ज्ञातवान् यत् भवान् ....4............. पञ्चनवतिः प्रतिशतम् अङ्कान् प्राप्य उत्तीर्णः अभवत्। संस्कृतविषये तु भवान् ....5............. अङ्कान् लब्धवान्। मित्र ! मत्पक्षतः कोटिशः ....6............. स्वीकरोतु। एतत् तु तव ....7............ एव फलम् अस्ति। ईश्वरः अग्रे इतोऽपि अधिकां सफलतां भवते यच्छतु इति एषा मम ....8.............। पितृभ्यां ....9............. प्रणामान् अनुजेभ्यः स्नेहं च वदतु।

तव प्रियमित्रम्

............10.............

मञ्जूषा

कामना, परिश्रमस्य, अनुरागः अष्टमकक्षायाम्, नमो नमः,
शतम्, मम, कुशलम्, वर्धापनानि, पत्रं

3. अधः प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तपदानां सहायतया संस्कृतेन पञ्च वाक्यानि लिखत– 1×5=5

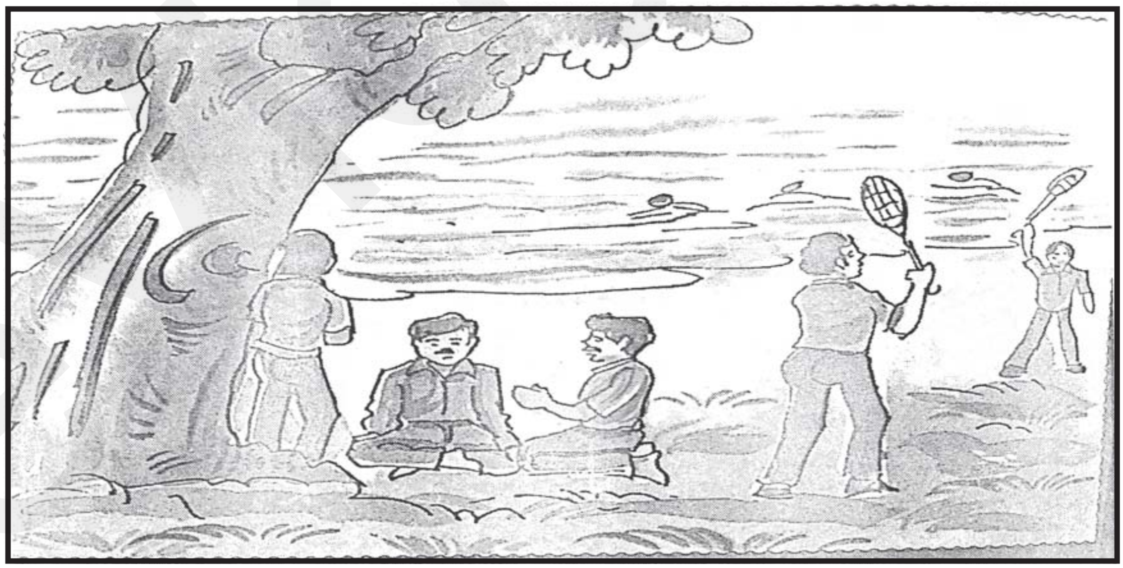

https://www.evidyarthi.in

मञ्जूषा

नदी, जना:, तरन्ति, वार्तालापम्, क्रीडत:, नदीतीरे, वृक्ष: वृक्षस्य, व्यायामम्, शीतलम्, जलम्, अध:, नद्याम्

अथवा

(प्रज्ञाचक्षुर्भ्य:)

'वृक्षाणां महत्त्वम्' इति विषयम् अधिकृत्य मञ्जूषायां प्रदत्तपदानां सहायतया संस्कृतेन पञ्चवाक्यानि लिखत– 1×5=5

मञ्जूषा

वृक्षा:, पर्यावरणम्, उपकारं, कुर्वन्ति, रक्षन्ति, फलानि, काष्ठानि, पृथिव्या:, श्रृङ्गारं, प्राणिभ्य:, प्राणवायुं, वृक्षाणाम्, जीवनाय, महत्त्वं, रक्षणीया:

खण्ड:–'ग' (अनुप्रयुक्त–व्याकरणम्) (30 अङ्का:)

4. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कृत्वा पूर्णवाक्यं लिखत– 1×4=4

(क) अस्माकं विद्यालये वार्षिक + उत्सव: भविष्यति।

(ख) हिमालय: भारतस्य सदैव रक्षां करोति।

(ग) यद्यपि समाजे कुरीति: अस्ति तथापि जना: सम्यग् आचरन्ति।

(घ) कार्यक्रमे भवतां सु + आगतम् अस्ति।

https://www.evidyarthi.in

5. अधोलिखितवाक्येषु प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितशब्दरूपं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयित्वा च <u>पूर्णं वाक्यं</u> लिखत– 1×4=4

(क) .... गङ्गातटे तपस्यां कुर्वन्ति।

(i) मुनिः (ii) मुनौ (iii) मुनयः

(ख) .... आज्ञा सदैव पालनीया।

(i) पिता (ii) पितरम् (iii) पितुः

(ग) साधुः .... फलानि खादति।

(i) इदम् (ii) इमानि (iii) इमे

(घ) अस्मिन् पर्वते .... निवसन्ति स्म।

(i) साधुम् (ii) साधवे (iii) साधवः

6. अधोलिखितवाक्येषु अङ्कानां स्थाने उचितं सङ्ख्यावाचकं संस्कृतपदं प्रयुज्य <u>पूर्णं वाक्यं</u> लिखत– 1×4=4

(क) .... युवकौ वाक्यं लिखतः। (2)

(ख) .... विद्वांसः चर्चां कुर्वन्ति। (79)

(ग) हिमाचलप्रदेशस्य एकस्मिन् विद्यालये .... अध्यापिकाः सन्ति। (91)

(घ) .... जनाः पद्मपुरस्कारेण सम्मानिताः। (85)

https://www.evidyarthi.in

7. अधोलिखितवाक्येषु मञ्जूषात: उचितम् अव्ययपदं चित्वा वाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत पूर्णं च वाक्यं लिखत– 1×4=4

(क) स्वामिदयानन्दाय ....।

(ख) गायक: .... गीतं गायति।

(ग) युवका: भ्रमणाय .... गच्छन्ति?

(घ) सिंह: वने .... भ्रमति।

मञ्जूषा

उच्चै:, नम:, इतस्तत:, कदा

8. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु प्रयुक्तां विभक्तिं तत्कारणं च लिखत– 1×4=4

(क) ज्ञानात् ऋते उद्योग: न भवति।

(ख) मानव: ईश्वरे विश्वसिति।

(ग) विद्यालयम् अभित: वृक्षा: पादपा: च सन्ति।

(घ) आचार्य: कथयति – छात्रेभ्य: स्वस्ति।

9. अधोलिखितवाक्येषु प्रदत्तविकल्पेभ्य: उचितधातुरूपं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयित्वा च पूर्णं वाक्यं लिखत– 1×4=4

(क) सर्वे छात्रा: प्रश्नपत्राणि पठित्वा उत्तराणि ....।

(i) लिखसि (ii) लिखति (iii) लिखन्ति

(ख) वयं श्लोकं ....।

(i) रचयाम (ii) रचयामि (iii) रचयानि

(ग) युवां मिलित्वा कार्यं ....।

(i) करिष्यति (ii) करिष्याम: (iii) करिष्यथ:

https://www.evidyarthi.in

(घ) भारतस्य सैनिकाः सदा ....।

(i) अशोभन्त (ii) अशोभथाः (iii) अशोभामहि

10. अधोलिखितवाक्येषु प्रकृति-प्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा पूर्णं वाक्यं लिखत– 1×3=3

(क) छात्राः गृहं गन्तुं बसयानं स्वीकुर्वन्ति।

(ख) एका बालिका कवितां पठितवती।

(ग) अध्यापिका उत्तराणि लिख् + क्त्वा पश्यति।

11. अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु उपसर्गं पृथक् कृत्वा संयोज्य वा लिखत– 1×3=3

(क) यमुना नदी देहल्यां प्र + वहति।

(ख) चटका एकस्मिन् वृक्षे नि + वसति स्म।

(ग) पर्यावरणस्य सुरक्षा अत्यावश्यकी अस्ति।

खण्डः-'घ' (पठित-अवबोधनम्) (30 अङ्काः)

12. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत–

एकः मूषकः मूषकराजं प्रणम्य अवदत्–महाराज! सः शृगालः वायुं भक्षयित्वा अपि हृष्टः पुष्टः अभवत्। परन्तु अस्माकं सङ्ख्या न्यूना जाता। वयं शङ्काशीलाः स्मः। मूषकराजः तान् अवदत्–अहम् अपि एवं चिन्तयामि मम शङ्का शृगालस्य उपरि एव अस्ति। अहम् अवश्यम् एव अस्य कारणं ज्ञास्यामि। भवन्तः अधुना गच्छन्तु। अग्रिमे दिवसे योजनानुसारं सर्वे मूषकाः दूरं गच्छन्ति। मूषकराजः तत्र एकाकी एव तिष्ठति। इदं दृष्ट्वा शृगालः तं मूषकराजं प्रहरति। सावधानः मूषकराजः कूर्दित्वा शृगालं प्रहरति। तदैव सर्वे मूषकाः तत्र आगच्छन्ति। शृगालं च आक्रम्य तीक्ष्णदन्तैः तस्य नाशं कुर्वन्ति। सत्यम् एव कथ्यते यत् "अविश्वस्ते न विश्वसेत्"।

https://www.evidyarthi.in

I. एकपदेन उत्तरत– ½×2=1

(क) मूषकराजः कूर्दित्वा कं प्रहरति?

(ख) कः एकाकी एव तिष्ठति?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत– 1×2=2

(क) श्गालः किं भक्षयित्वा अपि हृष्टः पुष्टः अभवत्?

(ख) सर्वे मूषकाः कथं श्गालस्य नाशं कुर्वन्ति?

III. निर्देशानुसारम् उत्तरत– 1×2=2

(क) 'मूषकः मूषकराजं प्रणम्य अवदत्' अस्मिन् वाक्ये क्रियापदं किम्?

(i) मूषकः (ii) मूषकराजं (iii) अवदत्

(ख) 'श्गालः वायुं भक्षयित्वा अपि हृष्टः पुष्टः अभवत्' अस्मिन् वाक्ये 'श्गालः' इति पदस्य विशेषणपदं किम्?

(i) अपि (ii) हृष्टः (iii) वायुं

13. अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत–

पिबन्ति नद्यः स्वयमेव नाम्भः,
स्वयं न खादन्ति फलानि वृक्षाः।
नादन्ति सस्यं खलु वारिवाहाः,
परोपकाराय सतां विभूतयः।।

I. एकपदेन उत्तरत– ½×2=1

(क) नद्यः स्वयमेव किं न पिबन्ति?

(ख) केषां विभूतयः परोपकाराय भवन्ति?

https://www.evidyarthi.in

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत– 1×2=2

(क) के अन्नं न अदन्ति?

(ख) वृक्षाः स्वयं कानि न खादन्ति?

III. निर्देशानुसारम् उत्तरत– 1×2=2

(क) "न खादन्ति फलानि वृक्षाः" अस्मिन् वाक्ये अव्ययपदं किम्?

(i) खादन्ति (ii) न (iii) वृक्षाः

(ख) "मेघाः" इति पदस्य समानार्थकं पदं श्लोके किं प्रयुक्तम्?

(i) वारिवाहाः (ii) सताम् (iii) परोपकाराय

14. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत–

अन्यः छात्रः – किम् एते महोदयाः अस्माकं राष्ट्रस्य 'वैज्ञानिक-परामर्श-दातारः' अपि अभवन्?

आचार्यः – आम्। अष्टनवति-अधिक-एकोनविंशतिशततमे वर्षे (1998) एतेषां महोदयानां नियुक्तिः अस्मिन् पदे अभवत्।

अन्यः छात्रः – अस्माकं राष्ट्रस्य सर्वोच्चं नागरिकं सम्मानम् 'भारतरत्नम्' अपि एते महोदयाः प्राप्तवन्तः।

आचार्यः – आम्। सप्तनवति-अधिक-एकोनविंशतिशततमे वर्षे (1997) महोदयः इदं सम्मानं प्राप्तवान्। अयं महानुभावः स्वगुणानुरूपम् अस्माकं राष्ट्रस्य राष्ट्रपतेः पदम् अलङ्कृतवान्। अतीव प्रेरणादायकम् आसीत् अस्य महोदयस्य जीवनम्।

https://www.evidyarthi.in

I. एकपदेन उत्तरत— ½×2=1

(क) 'भारतरत्नम्' कीदृशं नागरिकं सम्मानम् अस्ति?

(ख) एते महोदयाः कस्य 'वैज्ञानिक-परामर्श-दातारः अपि अभवन्?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत— 1×2=2

(क) अतीव प्रेरणादायकम् किम् आसीत्?

(ख) अयं महोदयः 'भारतरत्नम्' इति सम्मानं कदा प्राप्तवान्?

III. निर्देशानुसारम् उत्तरत— 1×2=2

(क) अस्मिन् नाटयांशे 'अपमानम्' इति पदस्य विलोमपदं संवादे किं प्रयुक्तम्?

(i) जीवनम् (ii) सम्मानम् (iii) भारतपदम्

(ख) "महोदयः इदं सम्मानं प्राप्तवान्" अत्र 'प्राप्तवान्" इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम्?

(i) महोदयः (ii) सम्मानम् (iii) इदम्

15. मञ्जूषायां प्रदत्तैः पदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा पूर्णं भावार्थं लिखत— ½×4=2

(क) चक्रवत्परिवर्तन्ते दुःखानि च सुखानि च।

भावार्थः – मनुष्यस्य जीवनं सदैव दुःखमयं न (1) ....। एवमेव सदैव (2) ....न भवति। (3) .... जीवने सुखस्य दुःखस्य च स्थितिः (4) .... इव भवति। सुखानि च दुःखानि च क्रमानुसारेण आगच्छन्ति गच्छन्ति वा।

मञ्जूषा

चक्रम्, भवति, मनुष्यस्य, सुखमयं

https://www.evidyarthi.in

(ख) आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः। ½×4=2

भावार्थः – अस्माकं (1) .... अस्माकं शरीरे एव अस्ति। एषः शत्रुः कः? (2) ....। आलस्यम् एव वस्तुतः (3) .... शत्रुः अस्ति। अतः आलस्यं मा (4) ....।

मञ्जूषा

अस्माकम्, कुरुत, शत्रुः, आलस्यम्

16. अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कृत्वा पूर्णं वाक्यं लिखत– 1×4=4

(क) एकः यात्री <u>महर्षेः</u> कुटीरस्य समीपम् आगच्छत्।

(ख) महर्षिदयानन्दः <u>प्रचुरफलानि</u> अयच्छत्।

(ग) महात्मा विठोवा एकस्मात् नगरात् बहिः <u>कुटीरे</u> वसति स्म।

(घ) अनुशासनहीनः तु <u>क्रोधेन</u> दण्डनीयः एव।

17. अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा उचितपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा पूर्णम् अन्वयं लिखत– 1×4=4

जाड्यं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यम्,
मानोन्नतिं दिशति पापम् अपाकरोति।
चेतः प्रसादयति दिक्षु तनोति कीर्तिं,
सत्सङ्गतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ।।

अन्वयः सत्सङ्गतिः धियः (1) .... हरति, वाचि (2) .... सिञ्चति, मानोन्नतिं दिशति, पापम् (3) ...., चेतः प्रसादयति, दिक्षु (4) .... तनोति, कथय (सत्सङ्गतिः) पुंसाम् किं न करोति।

https://www.evidyarthi.in

18. अधोलिखितानां पदानाम् उचितार्थैः सह मेलनं कृत्वा लिखत– ½×6=3

(i)	विद्या	(क)	जननी
(ii)	आचार्यः	(ख)	असत्यम्
(iii)	माता	(ग)	अवलोक्य
(iv)	दृष्ट्वा	(घ)	सफलं भवति
(v)	अनृतम्	(ङ)	ज्ञानम्
(vi)	सिध्यति	(च)	गुरुः

❒❒❒

https://www.evidyarthi.in